

4/ PŘÍRODNÍ VĚDY V MUZEU

Vítězslav Kuželka

Tato přednáška o přírodních vědách a práci přírodovědců v muzeích je určena zejména pro ty muzejní pracovníky, kteří pracují v jiných oborech. V daném časovém rozsahu je totiž možné podat jen základní a stručnou informaci o úkolech a poslání muzejních přírodovědných pracovišť, o problematice vytváření přírodovědných sbírek a o jejich významu jak pro vědecký výzkum, tak pro nejširší veřejnost.

Toho, že se přírodní a životní prostředí, stejně jako vše ostatní, neustále mění, si zpravidla všimne i dostatečně pozorný laik. Přírodními procesy i činnostmi člověka se neustále mění zemský reliéf, s některými organismy se setkáváme častěji než dříve, s jinými, dříve hojnými, naopak méně. Důsledky těchto změn, při jejich výrazně nepříznivém průběhu, nakonec může pocítit každý sám na sobě, protože mohou významně ovlivnit i sociální a zdravotní stav lidské populace. Informace o těchto proměnách jsou tedy velmi důležité pro celou řadu oborů lidské činnosti.

Abychom však tyto změny mohli sledovat co neúplněji, je třeba zjistit co nejvíce informací o jejich průběhu v minulosti, co nejvěrohodněji je zmapovat v přítomnosti, a tím si vytvořit předpoklady pro jejich studium i v budoucnosti. To je nejvlastnější podstata poznávacího procesu, kterému se říká dokumentace. Pro muzejní práci je při dokumentaci specifická sbírkotvorná činnost – vytváření souborů vybraných předmětů hmotné dokumentace s co nejvyšší výpovědní hodnotou o kvalitativních i kvantitativních změnách dokumentovaného procesu.

Přírodovědné sbírky jsou tvořeny především z přírodnin (jen jejich malou část tvoří také nepřírodní sbírkové předměty, které plní nezbytnou dokumentaci vlastního vývoje samotných příslušných vědních oborů a zpravidla nějak souvisejí s jejich významnými představiteli). Jsou to tedy odborně vybrané reprezentativní součásti přírody, u kterých předpokládáme stejnou výpovědní hodnotu o stavu přírody jako při jejím výzkumu v terénu.

Abychom u přírodovědných sbírkových předmětů tuto nezbytnou podmínku splnili, musíme u nich především zjistit (a zajistit) ty informace, které se později zkoumáním vlastních sbírkových předmětů už vypátrat nedají, a to hned při jejich sběru, před jejich přesunem do muzea. Minimum požadovaných údajů o sběru sbírkového předmětu v terénu se u jednotlivých oborů poněkud liší. Obecně lze ale říci, že u všech jde především o záznam přesného místa sběru (lokality) a data nálezů. Bez těchto dvou údajů se předměty ve sbírce stávají zpravidla bezcennými. Proto i pro přírodovědné sbírky

platí, že nedílnou součástí sbírkového předmětu je katalogizační karta či jiný adekvátní záznam (etiketa), kde jsou tyto skutečnosti trvale zaznamenány.

Většina přírodovědných sbírkových předmětů se získává při vlastních terénních výkumech (nákupy a dary se tyto sbírky obvykle jen obohacují o ucelené kolekce významných sběratelů v regionu). Každému takovému terénnímu výzkumu musí předcházet jeho teoretická část (příprava výzkumu), zaměřená na pasportizaci všech dosavadních informací o daném regionu a stanovení strategie a cílů výzkumu. Samotná terénní práce a její metody se u jednotlivých vědních oborů liší; ty nejdůležitější budou popsány v dalším textu. Obecně se však dá říci, že předmětem muzejní dokumentace jsou nejčastěji jednak oblasti přírody lidmi relativně nedotčené a jednak naopak oblasti přírody lidmi silně poznamenané, přeměněné, někdy až zdevastované. Na nich se totiž změny přírodního prostředí projeví nejrychleji a nejzřetelněji.

Příroda se většinou dokumentuje v přirozených celcích, např. podle orografických oblastí (Český les, Třeboňská pánev). Vymezení sbírkotvorného regionu každého muzejního přírodovědného pracoviště je uvedeno ve *Statutu muzea* a může být pro jednotlivé přírodovědné muzejní obory, i v rámci jednoho muzea, různé.

Význam a využití přírodovědných sbírek

Vědecký význam přírodovědných muzejních sbírek se uplatňuje v celé řadě vědních oborů, z nichž některé jsou zmíněny v dalším textu. Obecně se dá říci, že sbírky vytvářejí databázi vědeckých poznatků, které jsou pak následně zveřejňovány a zpřístupňovány v různých odborných publikacích.

Taxonomie

Asi nejvýznamnější využití muzejních sbírek z vědeckého hlediska je v taxonomii. Taxonomie je biologická disciplína, která se zabývá přesným definováním a utříděním poznatků a jevů, které studujeme. Vytváří badatelský základ celého výzkumu, protože bez jednoznačného určení a exaktního, mezinárodně platného pojmenování všech zkoumaných organismů, nerostů a hornin by jejich další výzkum nebyl možný. K tomu slouží jako závazný porovnávací standard při určování dalších nálezů tzv. **typový materiál**, který je součástí mnoha muzejních přírodovědných sbírek. Využívá se při studiu neživé i živé přírody (v botanických vědách, v mykologii, v zoologických disciplínách, v paleontologii a poněkud v pozměněné formě také v mineralogii). Přírodnina, podle které byl popsán nový druh, se nazývá **holotyp** a je nejdůležitějším typovým materiálem. Aby mohl takto označený sbírkový předmět plnit svou funkci, musí být mezinárodně volně přístupný celé vědecké veřejnosti, musí mít

zachované všechny důležité identifikační znaky a jeho podmínky uložení musejí odpovídat předepsaným pravidlům. Při výběru typů je nutné pamatovat i na to, že vědecké metody zkoumání se neustále vyvíjejí. V současnosti se například v taxonomii živých organismů velice často využívá analýza DNA.

Biogeografie

Dalším vědeckým oborem, ve kterém se využívají muzejní sbírky, je biogeografie. Biogeografií nazýváme nauku zabývající se rozšířením živočichů a rostlin po zemském povrchu. Metodou, která se při výzkumu používá, je mapování výskytů jednotlivých druhů i celých společenstev. Mapování se provádí na mezinárodně vytvořené síti čtverců zeměpisných souřadnic. Na základě zjištění výskytu druhu v jednotlivých čtvercích v daném časovém období se pak dá sledovat, zda se daný druh rozšiřuje nebo naopak mizí. Dokladový materiál z muzejních sbírek může často zaplnit prázdná místa na těchto mapách, zejména údaje o výskytu druhu v minulosti.

Geologické mapování

Mineralogicko-petrografické a paleontologické sbírky jsou často důležitým podkladem pro mapování geologického vývoje daného regionu. Výskyt minerálů charakterizuje proběhlý geologický proces na lokalitě, doklady zkamenělin umožňují určit relativní i absolutní stáří geologických vrstev. Tvorba co nejpodrobnějších geologických map je mimo jiné důležitá i proto, že v závislosti na geologickém podloží se vytváří rostlinný pokryv, na kterém je zase závislý vnik živočišných společenstev.

Ochrana přírody

Veškerá činnost přírodovědných muzejních pracovišť musí probíhat v souladu s platným zákonem o ochraně přírody a krajiny č. 114/1992 Sb. Ke konfliktům zájmů mezi muzejními pracovišti a pracovišti ochrany přírody však většinou nedochází, již proto, že jsou vlastně do velké míry personálně propojené. Většina muzejních přírodovědců je totiž zároveň aktivními spolupracovníky orgánů ochrany přírody v daném regionu. Výsledky muzejní dokumentace velmi přispívají k vytypování a zmapování ohrožených druhů organismů a mizejících přírodních památek. Další z možností využití muzejních sbírek je jejich zhodnocení při inventarizaci ohrožených a ochranu zasluhujících složek přírody navrhovaných chráněných území. Výsledek této inventarizace je vždy nedílnou součástí podkladů pro legislativní proces o jejich vyhlášení. Stav krajiny v těchto chráněných územích je ale třeba soustavně sledovat a dokumentovat i potom. Jen tak ho můžeme účinně chránit před nežádoucími změnami.

Kromě čistě vědeckého mají muzejní přírodovědné sbírky význam i pro širokou veřejnost. Při muzejní prezentaci se často využívají jako exponáty krátkodobějších výstav i trvalejších expozic. Každý muzejník jistě potvrdí, že z dobře vybudované muzejní sbírky se dá snadno vytvořit i několik zajímavých výstav. Pokud začneme patřičně obohacovat sbírkový fond až podle námětu připravované výstavy, je to mnohem složitější a také to zpravidla nemívá tak dobrý výsledek... Podle muzejních sbírek byla již pro veřejnost připravena celá řada zajímavých přednášek o přírodě nejrůznějších regionů. Sbírkou byly také základem pro sepsání mnoha populárních publikací o přírodě. Nakonec je třeba se zmínit i o tom, že na základě muzejní dokumentace a sebraných sbírkových předmětů se píší a aktualizují nejrůznější učebnice. Nakonec má z tvorby muzejních sbírek užitek i ten člověk, který v muzeu ještě nikdy nebyl a z výsledků budování muzejních sbírek těžil jen ve škole.

JEDNOTLIVÉ PŘÍRODOVĚDNÉ OBORY V MUZEU

Některé přírodovědné obory v muzeích zastoupeny nejsou (astronomie, meteorologie). Nenajdeme v nich sbírku bakterií, řas a prvoků (jedná se o živé sbírky a tak bývají ve specializovaných ústavech). Jiné přírodovědné obory lze naopak považovat za tradiční, byly v našich muzeích zastoupeny již od jejich vzniku.

Geologie (nauka o Zemi a jejím vývoji)

Geologie se zabývá vznikem, vývojem a složením Země. Část vědy, zabývající se nerosty (přírodními homogenními látkami, které lze vyjádřit chemickým vzorcem) se nazývá **mineralogie**, horninami (přírodními směsmi těchto nerostů) se zabývá **petrografie**. Mineralogické a petrografické sbírky představují největší podíl muzejních sbírek z oboru geologie. Z mineralogických sbírek se někdy vyčleňují sbírky drahých kamenů, nerostů, které si člověk zvláště oblíbil a také je speciálně zpracovával. Vyčlenění těchto nerostů je praktické i proto, že některé z nich mají vysokou komerční hodnotu, a tak vyžadují zvýšenou ochranu při ukládání a vystavování. V rámci petrografických sbírek jsou někdy zakládány další speciální sbírky. V první řadě jsou to sbírky speleologické, získávané při výzkumu v jeskyních, které dokumentují nejrůznější krasové jevy. Výhoda při výzkumu krasových jevů spočívá zejména v tom, že v krasovém prostředí probíhají všechny geologické procesy rychleji a názorněji, navíc ještě v relativně uzavřeném prostředí bez vnějších vlivů. Dalšími speciálními petrografickými sbírkami mohou být sbírky různých půd, hornin ze zemského povrchu, kterými se zabývá **pedologie**. V některých muzeích se vyskytují i geologické sbírky, které mají souvislost s vesmírem. Jde o sbírky meteoritů, které dopadly na Zem

z jiných vesmírných těles a sbírky sklovitých tektitů (u nás vitavínů a moravitů), vytvořených dopadem mimozemského tělesa na zemský povrch, při kterém se uvolňuje během krátké doby obrovské množství energie. Ve specializovaných muzeích jsou v petrografických sbírkách i souvky – úlomky hornin, dopravené na naše území pevninským ledovcem v dobách ledových.

Minerály i horniny se do sbírek získávají především vlastním terénním výzkumem, při kterém se sledují zejména místa nových odkryvů zemského povrchu (lomy, doly, zářezy v terénu při stavební činnosti, odtěžování hald apod.). Pevné vzorky hornin a nerostů se při něm vylamují pomocí geologických kladiv a speciálních sekáčů (majzlíků), sypké se odebírají do sáčků nebo krabiček. Sbírký nerostů jsou obvykle uspořádány podle jejich chemického složení, sbírky hornin podle jejich vzniku.

V tomto uspořádání se také někdy vystavují, jindy se prezentují podle nálezů na příslušných lokalitách. Geologické sbírky se často vystavují v hornických muzeích, protože hornictví s geologií úzce souvisí. Vedle tradičních muzeí jich vzniká v poslední době celá řada v odkrytých a zpřístupněných štolách. Taková muzea, dokumentující vedle samotné geologie i historii těžby nerostných surovin, jsou pro návštěvníky velice atraktivní, protože navozují vysokou autenticitu. S geologií souvisejí podobně i muzea o historii lázeňství, protože při využívání léčivých pramenů se musejí provádět geologické vrty, při kterých se získává geologický materiál.

Paleontologie (nauka o vývoji života na Zemi)

Cílem zkoumání paleontologie je rekonstrukce vývoje života na Zemi a vytvoření jednotného schématu vymřelých organismů, jehož hlavním pravidlem je řazení podle společného předka. Předmětem paleontologického studia a materiálem pro vytváření sbírek jsou nejrůznější zkameněliny, které se nacházejí především v usazených a v menší míře i v přeměněných horninách. Ve vyvřelých horninách se nevyskytují. Paleontologii lze dále členit podle různých hledisek. **Fytopaleontologie** se zabývá vývojem rostlin, **zoopaleontologie** vývojem živočichů. Podle jiného hlediska, daného nejen charakterem zkoumaných zkamenělin, ale také poněkud odlišnou metodikou výzkumu, se paleontologie dělí na **makropaleontologii** a **mikropaleontologii**. Mikropaleontologie zkoumá zkameněliny mikroorganismů (prvků, řas apod.), které se z hornin získávají především plavením. Jejím základním přístrojem je kvalitní mikroskop. Také sem můžeme zařadit jeden specializovaný obor – **palinologii**, který dobře znají např. archeologové. Ze zachovaných pylových zrn, získaných při archeologických výzkumech, lze totiž provést rekonstrukci vegetačního pokryvu celé zkoumané lokality.

V zoopaleontologii se ještě vyčleňuje **zoopaleontologie bezobratlých** (měkkýši, trilobiti, ramenonožci apod.) a **zoopaleontologie obratlovců**. Je to dáno odlišným charakterem zkoumaných zkamenělin, a tudíž poněkud odlišným přístupem k jejich zkoumání.

Zkameněliny se nacházejí v různých formách. Rostliny se nejčastěji zachovávají zuhelnatěním. V jiných případech se mohou dochovat díky jejich prostoupení různými nerosty, rozpuštěnými v původním vodním prostředí. Zkameněliny bezobratlých živočichů se nacházejí ve formě negativních otisků jejich schránek, případně z nich nacházíme zachované schránky celé. Naopak, pokud dojde k rozkladu měkkých částí živočicha a následnému vyplnění vzniklé dutiny okolní horninou, nacházíme zkameněliny ve formě jader, z nichž můžeme zjistit reliéf vnitřních stran schránek. Zkameněliny hmyzu se nacházejí nejčastěji v podobě otisků nebo uzavřené v jantaru. Z obratlovců nacházíme nejčastěji zuby a kosti nebo jejich otisky. Zajímavé pro paleontology nejsou však jen zkamenělé zbytky samotných živočichů, ale také stopy po jejich životních projevech (stopy končetin, chodbičky červů apod.). Vítaným nálezem bývají také zkamenělé exkrementy – koprolity.

Práce paleontologů v terénu je do jisté míry podobná práci geologů. Také oni musejí zkameněliny nejčastěji z okolní horniny vytěžit pomocí kladiva a sekáčů. Sbírký zkamenělin se obvykle uspořádávají dle vývojového stupně nebo podle geologického stáří. Studium paleontologických nálezů často komplikuje neúplnost nálezů. V historii se již několikrát stalo, že byl podle hlavové části zkameněliny popsán jiný druh, než podle části ocasní.

Mykologie (nauka o houbách)

Mykologie se zabývá výzkumem hub. Význam hub zdaleka nespočívá jen v tom, že některé z nich jsou jedlé a jiné smrtelně jedovaté nebo že způsobují destrukci staveb, včetně historických objektů (dřevomorka). V přírodním prostředí jsou významné zejména tím, že jako tzv. reducenti rozkládají odumřelou organickou hmotu a tím umožňují koloběh živin v přírodě. Jsou také významnými bioindikátory, protože velmi citlivě reagují na změny životního prostředí. Mapování jejich výskytu je tedy velice žádoucí.

Ve sbírkách se houby uchovávají nejčastěji jako sušené, v podobě herbářových položek. Odstranění vody z hub se provádí buď sušením horkým vzduchem při teplotě asi 40 °C nebo tzv. lyofilizací, jejímž principem je vymražování vody z houby na základě sublimace ledu. Herbářové položky musejí mít určité náležitosti, které je třeba dodržovat. Mají v nich být pokud možno nepoškozené exempláře, s mladými i staršími plodnicemi. Velice vhodné je doplňovat sbírkové předměty fotografiemi v terénu (hub in natura i nálezových lokalit).

Z podstaty zpracování hub pro uložení ve sbírkách jde o sbírkové předměty, které se náročně a špatně vystavují. Proto se většinou místo nich používají odlitky nebo modely. Kromě výstav a přednášek organizují v sezóně mykologická pracoviště v muzeích pro veřejnost i houbařskou poradnu. Tato populární akce je někdy zároveň dalším zdrojem nárůstu sbírek.

Na mykologických pracovištích jsou obvykle i sbírky lišejníků, které zkoumá vědní obor zvaný **lichenologie**. Tyto podvojně organismy z řasy a houby jsou opět vynikajícími bioindikátory životního prostředí. Z jejich výskytu se dá zjistit stupeň znečištění ovzduší těžkými kovy, sírou, fluorem, bromem i radioaktivním spadem.

Botanika (nauka o rostlinách)

Botanika se zabývá studiem současných rostlin. Předmětem jejího výzkumu však není jen dokumentace výskytu jednotlivých druhů, ale i výskytu celých rostlinných společenství. Kriticky ohrožené druhy rostlin jsou evidovány v tzv. „červeném seznamu“, zavlečené cizorodé druhy, jejichž rozšiřování je u nás nežádoucí, se evidují v tzv. „černém seznamu“ (bolševník, křídlatka, akát apod.).

Botanické sbírky tvoří většinou vysušené rostliny ve formě herbářových položek, podobně jako v mykologii. Jde především o vyšší rostliny, a to jak výtrusné (mechorosty a kaprad'orosty), tak rostliny semenné. Ze stromů se vytvářejí sbírky dřev, šišek a semen. Pro botaniku je ale typické i zakládání živých sbírek. Sbírký živých stromů se nazývají arboreta. V některých specializovaných muzeích, zejména v „muzeích v přírodě“, se vytvářejí i živé sbírky tradičních odrůd ovocných stromů dané oblasti (Valašské muzeum v Rožnově pod Radhoštěm, Muzeum oškeruše v Tvarožné Lhotě). Tyto sbírky pak slouží nejen k dokumentaci vývoje tradičního ovocnářství, ale využívají se i jako genetický materiál při vyšlechtěování nových odrůd. Třetím způsobem využití živých botanických sbírek je vytváření záchranných genobank. V nich jsou zastoupeny především kriticky ohrožené druhy a tzv. endemity – rostliny, které se vyskytují jen na dané lokalitě. Slouží jako rezerva rostlin pro opětovné vysazení nejohroženějších druhů v případě, že by z nějakého důvodu došlo k úplnému zániku jejich lokalit (KRNAP).

Sběr rostlin určených pro sbírku se má při terénním výzkumu provádět pokud možno za dobrého počasí a v době, kdy není rosa, jinak hrozí, že se odebrané rostliny zapaří a později zplesnivějí. Z rostlin se musí odebrat všechny části, tj. kořen, stonek, listy, květy a případně i plody.

Zoologie (nauka o živočiších)

Zoologie se zabývá živočišnou říší. Ta je však velice rozsáhlá a zejména rozmanitá, tudíž je při jejím studiu nutná specializace.

V muzeích jsou obvykle pracoviště, zabývající se zoologií bezobratlých, samostatná entomologická pracoviště a zoologická pracoviště pro dokumentaci a výzkum obratlovců.

1. Zoologie bezobratlých

Na těchto pracovištích se zpravidla setkáme se sbírkami měkkýšů, pavoukoců a korýšů. Měkkýše studuje obor, který se nazývá **malakologie**. Jde o velmi početnou skupinu živočichů, kteří se vyznačují tím, že původně měly, nebo dosud mají, vápnitou schránku. Ta je buď párová lastura, nebo nepárová – ulita. Měkkýši se dělí na plže, mlže a hlavonožce. U nás žijí jen plži a mlži v počtu asi 240 druhů. Malakologické sbírky se v muzeích vyskytují často, většinou ve formě sbírek jejich schránek. Plzáci a slímáci se ukládají do sbírek v podobě lihových preparátů.

Pavoukovci jsou po hmyzu druhou nejrozsáhlejší skupinou živočichů. Patří mezi ně např. pavouci, sekáči, roztoči a štíři. Od hmyzu se liší zejména tím, že mají čtyři páry končetin. Význam zjišťování výskytu těchto tvorů si můžeme ukázat na klíštěti obecném, které je nebezpečným přenašečem boreliózy a klíšťového zánětu mozku. Vlivem klimatických změn se nyní oproti minulosti začíná vyskytovat i v oblastech s nadmořskou výškou o sto metrů vyšší. Sbírký těchto bezobratlých živočichů jsou převážně tvořeny lihovými exponáty, z některých exemplářů se pak zhotovují trvalé mikroskopické preparáty.

Korýši jsou většinou vodní živočichové, dýchající žábami. Obvykle se jedná o mikroskopické nebo velmi malé živočichy, ale patří mezi ně i raci a krabi. Sbírký z nich se vytvářejí podle charakteru živočicha. Drobní korýši jsou ukládáni v podobě lihových preparátů, z raků a krabů lze zhotovit preparát sušený.

2. Entomologie

Entomologie se zabývá studiem hmyzu. Jde o obrovskou a rozmanitou skupinu živočichů, u které se počet druhů odhaduje asi na 1 000 000. Hmyz má velký hospodářský význam i pro člověka (např. bourec morušový, včela medonosná). Plní funkci opylovačů, je součástí potravního řetězce celé řady dalších živočichů, některé jeho druhy přenášejí nemoci nebezpečné pro lidi i domácí zvířata. Studium hmyzu je obtížné zejména tím, že zahrnuje velké množství zcela odlišných skupin, a tudíž vyžaduje vysokou specializaci pro každou skupinu. Žádný muzejní pracovník tedy nemůže dokumentovat hmyz jako celek a vytvářet jeho kompletní sbírky. Kurátoři entomologických sbírek tak musejí nezbytně spolupracovat s celou řadou jiných odborníků. To má vliv i na podobu sbírek v muzeích. Nejčastěji se zde nacházejí sbírky brouků a motýlů, sbírky ostatních hmyzích řádů, jako např. ploštic, dvoukřídlých (mouchy), blanokřídlých

(vosy, čmeláci), rovnokřídlých (kobyly, sarančata) už nejsou, zejména v menších muzeích, tak reprezentativní. Při sběru hmyzu v terénu se využívají různé speciální metody a nástroje. Létavý hmyz se chytá do motýlářských sítěk, hmyz sedící na vegetaci se loví pomocí smýkadel, hmyz na stromech se loví do speciálních oklepávačů. Některé skupiny hmyzu se také loví do zemních pastí nebo na světlo. Sbírky hmyzu jsou tvořeny především sušenými preparáty. U každé skupiny se však preparace ulovených jedinců poněkud liší tak, aby u každého exempláře byly viditelné zejména určující znaky dotyčného živočicha.

3. Zoologie obratlovců

Nauka o rybách se nazývá **ichtyologie**. Z ryb se dokumentují především tzv. plevelné druhy. Dokumentovat výskyt druhů, které jsou uměle vysazovány rybáři, by nemělo příliš smysl. Do sbírek se ryby ukládají většinou ve formě lihových preparátů. Z hlediska prezentace nejsou ale tyto sbírkové předměty jako exponáty příliš vhodné, velmi rychle se odbarvují a nepůsobí pak přirozeně. Proto se raději v expozicích vystavují jejich barvené odlitky ze sádry nebo pryskyřice. V poslední době se v muzeích stále častěji objevují akvária s živými rybami. První expozice tohoto typu v České republice byla otevřena v Prácheňském muzeu v Písku.

Obojživelníci a plazi jsou u nás přísně chráněni, a tak se z nich žádné zbytečné sbírky nevytvářejí. Dokumentace obojživelníků se provádí zejména podle jejich hlasových projevů v době rozmnožování. Výskyt plazů se sleduje na vytipovaných lokalitách. Údaje z těchto výzkumů se zaznamenávají do mezinárodně platných map se čtvercovou sítí zeměpisných souřadnic.

Nauka o ptácích se nazývá **ornitologie**. Největší část tradičních ornitologických muzejních sbírek kdysi tvořily dermoplastické preparáty, lidově nazývané vycpaniny. Tyto sbírky se dnes již doplňují, ve shodě s potřebou ochrany přírody, jen v omezené míře z uhynulých jedinců v terénu, ve střediscích na záchranu živočichů nebo v zoologických zahradách. Z takto získaných exemplářů se také vytvářejí srovnávací osteologické sbírky jejich koster. V souladu s potřebami ochrany přírody se příležitostně doplňují i muzejní sbírky hnízd a vajec. U hnízd nás o změnách v přírodě informuje použitý materiál, u vajec jejich velikost, tvar a počet v hníždě. Výskyt jednotlivých ptačích druhů se dá také zaznamenávat podle jejich hlasových projevů. Nevýznamnějším způsobem dokumentace ornitofauny (ptáků) je v současnosti jejich kroužkování. Přestože návratnost informací o kroužkovaných jedincích je relativně nízká, podařilo se touto metodou již získat množství pozoruhodných informací o chování, migracích a hnízdění ptáků. Některá muzejní pracoviště se významně podílejí i na mezinárodních projektech výzkumu tahů ptáků,

sledovaných pomocí speciálních vysílaček (např. projekt typu Africká odyssea).

Nauka o savcích se nazývá **mammalogie**. Také muzejní sbírky savců tvořily v minulosti většinou vycpaniny a kostry. V případě velkých nebo vzácných a chráněných savců se tyto sbírky opět doplňují uhynulými jedinci v přírodě nebo v zajetí. Při terénních výzkumech se do muzejních sbírek odchytávají zpravidla jen drobní hlodavci, a to jen do tzv. „živočytek“, aby z nich bylo možné vypustit omylem odchyceného chráněného živočicha (rejsci). Při dokumentaci lovné zvěře spolupracuje většinou muzejní zoolog s některým mysliveckým sdružením. Zhotovení dermoplastického preparátu savců (stejně jako ptáků) je velice náročné a vyžaduje specialistu. Bohužel v České republice neexistuje možnost studia této preparace pro muzejní potřeby, a tak výuku v tomto oboru zajišťují pouze komerční preparátoři. Dokumentace výskytu netopýrů se provádí jejich sčítáním na zimovištích a také, podobně jako u ptáků, jejich kroužkováním. Další způsoby dokumentace výskytu savců se liší podle druhů živočichů. Jako příklad uveďme pořizování hlasových nahrávek (lovná zvěř), sbírání odlitků stop (los) nebo fotodokumentaci.

Antropologie (nauka o člověku)

V poslední době se s pojmem antropologie můžeme setkat velice často. Zdá se, že náplň tohoto oboru se neustále rozšiřuje, mimo jiné i tím, že pohlcuje jiné tradičně vymezené vědecké disciplíny (archeologie, etnologie, muzikologie, sociologie apod.) ve snaze zahrnout do tohoto oboru vše, co se jen trochu týká člověka, byť i okrajově. Můžeme se setkat i s takovými pojmy jako je „antropologie zvířat“ o vztahu člověka ke zvířatům nebo „antropologie Českého ráje“ o lidském osidlování a ovlivňování tohoto regionu. Já za tímto trendem trochu vidím antropocentrismus – tendenci považovat člověka stále za centrum všeho ostatního, a tudíž vše studovat jen z jeho hlediska. V muzeích nachází uplatnění především „fyzická antropologie“, která se zabývá proměnlivostí lidského těla v čase a prostoru. A protože muzea jsou zaměřena především na zkoumání minulosti (zkoumání proměnlivosti jedinců současné populace pokrývá výzkum jiných antropologických pracovišť), vžil se pro náplň oboru muzejních antropologů název **historická antropologie**.

Také lidské tělo se stále mění. Jeho změny si můžeme nejlépe ukázat na údajích celkové tělesné výšky, která v našich zemích vzrostla za posledních sto let u mužů o 10,5 cm a u žen o 7,5 cm. Výsledky výzkumu těchto změn jsou významné pro celou řadu oborů lidské činnosti, jako jsou např. medicína, kriminalistika, oděvní a obuvní průmysl a ergonomie, která se zabývá optimalizací lidské

činnosti, a to zejména vhodnými rozměry a tvary nástrojů, nábytku a jiných předmětů. Výzkum variability lidského těla v současnosti však úzce souvisí se znalostmi o tomto procesu v minulosti. Při výzkumu historických populací tedy zdaleka nejde jen o nějaké čistě teoretické a praktickému životu odtahované problémy, ale tyto výzkumy mají i aktuální význam. Pokud nepochopíme, z jakých kořenů dotyčná populace vznikala a jak se vyvíjela, nemůžeme rozumět ani současným trendům vývoje lidského těla.

Největší výpovědní hodnotu o proměnách lidského těla v minulosti má lidské tělo samotné, respektive to, co z něj do naší doby zbylo. V našich zemích jde především o lidské kosti ze žárových a kostrových hrobů, odhalených při archeologických výzkumech. Lidské pozůstatky jsou pro antropologa zdrojem důležitých informací. V každé kostře jsou totiž zakódovány údaje o jejím nositeli a o jeho prožitém životě, které se dají za určitých okolností odhalit. Z kostry můžeme za příznivých okolností určit pohlaví zemřelého, jeho věk v době smrti, jeho tělesnou charakteristiku, jeho způsob života, některé jeho nemoci, včetně toho, do jaké míry ho omezovaly, a případně i některé další zajímavosti. Základem každého antropologického výzkumu je vždy co nejpodrobnější vyšetření každého pohřbeného jedince. Po tomto kroku následuje další, kdy se za pomoci statistických a jiných metod pokoušíme zobecnit informace získané studiem jednotlivých koster na celou zkoumanou populaci.

Tím ovšem dostává celý antropologický výzkum, včetně budování sbírek, i etický rozměr, protože většina našich sbírkových předmětů je zároveň i lidskými pozůstatky. Budování těchto sbírek je pro další poznávání změn lidského těla nezbytné, ale při manipulaci s nimi a při jejich ukládání musíme mít vždy na paměti jejich druhou podstatu a přistupovat k nim s patřičnou pietou. Citlivost a náročnost této problematiky zde vynikne zejména při prezentaci, při přípravě výstav a expozic. Exponáty jsou často velmi emotivní, a tak mohou vyvolávat v návštěvnicích silné a hlavně nepředvídatelné reakce. Někdy je velmi obtížné najít optimální hranici v rozsahu poskytovaných informací, tak aby byly nejen pravdivé, ale také aby nezpůsobovaly depresi nebo pohoršení.

Antropologické sbírky Národního muzea se skládají z několika částí. V paleoantropologické části jsou uloženy jednak některé unikátní nálezy dokladů vývoje primátů a člověka, jednak odlitky podobných nálezů z celého světa. V části sbírek historické antropologie je asi 25 000 kosterních i žárových hrobů, datovaných od mladší doby kamenné až po současnost. Dále je zde sbírka posmrtných masek a odlitků významných osobností a odlitky obličejů lidí z různých etnických skupin. Poslední část sbírek tvoří soubor dokladů chorobných změn na kostře i ostatních lidských orgánech v podobě jednotlivých kostí, celých koster a tekutinových preparátů.

DOPORUČENÁ LITERATURA

- BUCHAR, J. – KŮRKA, A. *Naši pavouci*. Praha, 2001.
ČIHAŘ, J. *Příroda v České a Slovenské republice*. Praha, 2002.
DOLÁN, L. (ed.). *Průručka pro preparátora*. Bratislava, 1983.
EISENREICH, W. – HANDEL, A. – ZIMMER, U. E. *Kapesní průvodce přírodou*. Praha, 2003.
KOŠŤÁK, M. *Dávný svět zkamenělin*. Praha, 2004.
KREJČA, J. – KORBEL, L. et al. *Velká kniha živočichů*. Bratislava, 2001.
SCHAUER, T. *Svět rostlin*. Dobruška, 2007.
STLOUKAL, M. a kol. *Antropologie. Příručka pro studium kostry*. Praha, 1999.
ŠOMŠÁK, L. a kol. *Velká kniha rostlin, hornin, minerálů a zkamenělin*. Bratislava, 2004.

5/ SPECIFIKA SBÍRKOTVORNÉ ČINNOSTI A SPRÁVY HISTORICKÝCH SBÍREK

František Frýda

Historické sbírky v muzeích, které jsou hmotným dokladem činnosti člověka od nejstarších dob po současnost, tvoří naprostou většinu sbírkového fondu muzeí tzv. vlastivědného typu. Muzeí, která vznikala již od 1. poloviny 19. století, ve velkém měřítku pak po Jubilejní výstavě v Praze roku 1891 a zvláště po Národopisné výstavě československé roku 1895, které předcházelo 170 krajinských výstav v regionech Čech a Moravy. Exponáty pro tyto výstavy vybíraly jednotlivé obce, města, regiony. Po skončení výstav, především pak výstavy z roku 1895, byly předměty vráceny zpět do regionů a v mnoha případech se staly základem nově vzniklých muzeí. Sbírkový tohoto typu však obsahují i muzea specializovaná (např. Národní zemědělské muzeum, Pivovarské muzeum v Plzni a řada dalších), dále jsou obsaženy v soukromých muzeích vzniklých po roce 1990 a v muzeích dříve nazývaných podnikovými, ale dnes také v současném právním pojetí – muzei soukromými. Mnoho historických sbírek (především etnografické povahy) nebo dokladů k řemeslné výrobě je uloženo a prezentováno v malých muzeích, jejichž zřizovatelem jsou fyzické i právnické osoby.

Pojem „historické sbírky“ je velmi široký. Mohl by být snad výstižněji používán termín „doklady k vývoji hmotné kultury a života společnosti od nejstarších dob do současnosti“. Podstatné však je, zda určité artefakty považujeme za vhodné zařadit do systematicky budované sbírky příslušného muzea, kde jejich existence bude obohacením sbírky z pohledu odborného i prezentačního. Hmotné doklady dokumentující vývoj člověka mají různý charakter, jsou vyrobeny z různých materiálů, mají různou estetickou či historickou výpovědní schopnost, mají své specifické požadavky na ochranu v muzeích, a to jak v depozitářích, tak v expozicích. A v neposlední řadě jsou spojeny s určitým „příběhem“. Známe jejich provenienci, máme k nim dochovanou průvodní dokumentaci – tj. známe informace, které předmět zařazují do určitých regionálních, kulturních, společenských, estetických nebo technologických souvislostí a to tak, že předmět může být nejen zajímavým dokladem historického vývoje, ale stává se i předmětem širšího historického bádání příslušné odborné specializace. Různorodost těchto artefaktů z různých historických období nás staví před nelehkou otázku – kam je zařadit v muzejních sbírkách, jak přistupovat k jejich získávání, uchovávání i prezentaci. Velmi často se zamýšlíme nad otázkou, do které tematické sbírky (podsbírky) máme určitý artefakt zařadit. Mnoho sbírko-

vých předmětů uložených v muzeích je na rozhraní různých vědních disciplín – a to nejen historických, ale i uměleckohistorických a přírodovědných (např. pštrosí vejce ve stříbrné či cínové montáži z 16. století; obdobně může být adjustován kokosový ořech, nerost či jiná vhodná přírodnina. Měřítkem může být, a ve většině případů tomu tak je, koncové užití předmětu – tj. jakému účelu v době svého vzniku sloužil a k čemu byl využíván. Tj. zmíněné pštrosí vejce ve stříbrné montáži může být předmětem přírodovědné sbírkové kolekce pokud bude přírodovědná sbírka dokumentovat sběr přírodnin ve všech jejich historických podobách, ale zřejmě bude spíše zařazeno do příslušného historického období jako artefakt užitého umění).

Mnohdy se setkáváme s otázkou či celým souborem otázek – co patří do pravěku, středověku nebo již novověku. Jak je to s archeologickými nálezy z období 19. a 20. století? Co patří do archeologie, a podléhá zvláštním předpisům, nebo jen do historických sbírek? Patří sem nálezy z 40. let 20. století, které byly vykopány? Je to problém například pozůstatků vojenské opevňovací techniky a vojenských zemních opevnění nejen 2. světové, ale i první světové války. Jak k nim přistupovat? Jako k archeologickým nálezům? Kde začíná a končí historie? Co je to starožitnost? Každý z muzejních pracovníků se s těmito dotazy veřejnosti během své praxe již určitě setkal. A mnohdy si je klade sám! Odpověď není jednoduchá. Sami specialisté v jednotlivých oborech a obecně historici mají rozdílné názory. Již sama periodizace světových, ale i regionálních dějin (nemluvě o českých), je tématem pro mnoho odborných diskusí. Řada významných historiků světových, evropských i českých si již po několik století klade otázky: Kde končí pravěk? Kde začíná a končí středověk? Kde začíná novověk? Periodizace dějin a artefaktů z různých období bude vždy problémem... Vývoj historie jako vědního oboru se bude zákonitě měnit na základě dalšího bádání a upřesňování poznání. Pro muzejního pracovníka není až tak důležité, zda se periodizace z roku 1490 či 1526 posune ze středověku do novověku, ale jak má sbírkový předmět začleněn do koncepce (programu) sbírkotvorné činnosti muzea. Podstatné bude, zda jej má dostatečně odborně zařazen v systematické evidenci a zda je tento předmět pro sbírku důležitý, zda má výpovědní schopnost, s níž může dále pracovat jak muzeum, tak badatel.

Historická kritika pramenů byla do evropského historického podvědomí uvedena prací Jeana Mabillona *De re diplomatica libri sex* z roku 1681. Tato práce je základem dalšího historického myšlení evropských historiků.

Sbírkový, které zahrnujeme do tzv. historických sbírek, mají však své odborné požadavky pro řádnou systematickou evidenci. Mnohdy je nutno tyto předměty určovat a vědecky zpracovávat po-

mocí specializovaných historických disciplín. Určitý komplex vědních specializací představují **pomocné vědy historické**. Sám tento pojem je problematický a historikové o něm v odborné literatuře diskutují od počátku 20. století. Německý badatel Oswald Redlich navrhoval pojem „základní vědy historické“. Přední český historik Václav Vojtíšek ve svých pracích navrhoval „sdružené zvláštní vědy historické“. Pomocné vědy historické zde nezmiňujeme zbytečně. Ponechme stranou diskuse o odborném pojmenování specializací historické práce a historického „řemesla“. Ano, není to omyl – práce historika je „řemeslo“, které musí dodržovat určité dané zásady, stejně jako práce muzejníka je také „řemeslo“. Slovem „řemeslo“ je míněna základní znalost specializovaných postupů, které umožňují vykonávat práci v určitém oboru – v tomto případě práci s historickými artefakty vybranými pro muzejní sbírku. Muzejní sbírky, jejich determinace a zpracování evidenčních podkladů vyžadují, aby byly jednotlivé předměty popsány a evidovány co nejlépe – podle současného poznání příslušné vědní specializace. Přírodovědné sbírky jsou na tom poněkud lépe, protože pracují se zavedeným systémem, který založil již švédský botanik Carl von Linné na konci 18. století.

Základní znalost pomocných věd historických je důležitá i pro deskripci sbírkového předmětu. Pro pracovníky muzeí s historickým vzděláním budou následující informace jen nudným opakováním, ale pro mnohé pracovníky muzeí snad budou užitečnou informací.

Paleografie

Paleografie je věda studující vývoj písma, v našem prostředí především paleografie latinská, tj. texty psané písmem latinského okruhu, bez ohledu na jazyk. Paleografie se snaží o správné čtení, místní a chronologické zařazení písemných památek bez ohledu na jejich charakter. Rozsáhlou bibliografii o evropském i českém paleografickém bádání přehledně uvádí Ivan Hlaváček a Jaroslav Kašpar v příručce *Vademecum pomocných věd historických* vydané roku 1988.

Chronologie

Chronologie je věda o historii a způsobech měření času. Zabývá se měřením času v jednotlivých historických obdobích. Pro práci historika je důležitá v tom, že převádí údaje o čase v historických pramenech do současné podoby datování. Různá měření času vycházejí z praktických potřeb života společnosti, v křesťanském prostředí pak souvisejí i s církevním kalendářem, především výpočtem data Velikonoc. Významnou změnou v evropském prostředí byla reforma papeže Řehoře XIII. na konci 16. století, kdy dochází k posunu datování mezi západní a východní církví. Pro potřeby muzejního pracovníka a historika jsou významné chro-

nologické příručky například Josefa Emlera *Rukověť chronologie křesťanské, zvláště české* a snadněji dostupná práce Gustava Fridricha *Rukověť křesťanské chronologie*.

Genealogie

Genealogie je věda o rodech a rodokmenech a je významná pro studium politických dějin, úzce se váže na heraldické a sfragistické studium. Má význam i pro studium hospodářských dějin a vztahů. Studium rodových vztahů i souvislostí má praktický význam i v současnosti při prokazování dědických a majetkových práv. Významným pramenem jsou matriky a písemnosti diplomatického rázu (viz diplomatika). Genealogické údaje jsou součástí naučných slovníků, encyklopedií a rozsáhlejších historických prací.

Historická metrologie

Historická metrologie je věda zabývající se studiem délkových a hmotnostních měr v historii. Pomáhá nám lépe pochopit hospodářské dějiny i dějiny hmotné kultury. Zvýšený zájem o metrologické studium souvisí s rozvojem historické vědy ve druhé polovině 19. a počátku 20. století. V naší historické vědě jsou významné práce Augusta Sedláčka *Paměti s doklady o staročeských mírách a váhách*, Adolfa Ladislava Krejčíka *Rejstřík jmenný a věcný k dílu Augusta Sedláčka Paměti a doklady o staročeských mírách a váhách* a Gustava Hofmana *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*.

Diplomatika

Diplomatika se zabývá studiem písemností úředního charakteru, tj. písemnostmi, které vznikly činností úředních institucí – kanceláří. Zakladatelem moderní diplomatiky byl rakouský historik Theodor von Sickel, taktéž zakladatel Institut für Österreichische Geschichtsforschung ve Vídni roku 1854. Mezi zakladatele českého diplomatického studia patří Gelasius Dobner a Josef Dobrovský či František Martin Pelcl. Významným počinem se stal projekt vydávání českého diplomataře, tj. souboru všech listin k českým dějinám. Realizace projektu se ujal Gustav Fridrich, který začal v roce 1904 vydávat *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. Ve vydávání pak pokračoval Jindřich Šebánek, Zdeněk Kristen a Saša Duškova. Moravské listiny vydával Antonín Boček v edici *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*, ovšem s četnými chybami a nekriticky zařazenými falzy. Z podnětu Františka Palackého bylo již roku 1855 zahájeno vydávání zjednodušeného soupisu českého listinného materiálu *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, jehož první čtyři svazky zpracovali Karel Jaromír Erben a Josef Emler. Městským knihám se věnoval Václav Vojtíšek a Jiří Pražák.

Kodikologie

Kodikologie studuje rukopisy neúřední povahy, tj. písemné prameny literárního charakteru (kodexy). Především se snaží zodpovědět základní otázky proč a kdy rukopis vznikl. Kodexy jsou však často na pokraji mezi dílem literárním a dílem úřední povahy – například některé městské kroniky nebo právnická díla. Základní informace k české kodikologii obsahuje práce Ivana Hlaváčka vydaná jako vysokoškolská skripta Univerzity Karlovy *Úvod do latinské kodikologie*, kde jsou uvedeny i starší soupisy českých kodexů. V posledních letech vydává Archiv Akademie věd ČR *Průvodce po rukopisných fondech (Studie o rukopisech – Monographia)*. V této edici vyšly od roku 1995 celkem 4 svazky, poslední v roce 2004, které mapují rukopisné fondy v různých institucích (knihovny církevní, zámecké, archivní, hradní, palácové, muzejní, galerijní apod.). Edice vychází pod redakcí A. Kostelána, S. Petra, M. Tošnerové a P. Brodského. Další významnou edicí je projekt Filozofické fakulty Univerzity Karlovy *Repertorium rukopisů ze 17. a 18. století v muzejních sbírkách v Čechách*. Soupis je řazen abecedně a zatím jsou vydány 4 svazky k písmenu O. Podrobně uvádí popisy jednotlivých rukopisů a vychází pod redakcí kolektivu autorů (J. Linda, A. Stich, A. Fidlerová, M. Šulcková). Významnou monografií z posledních let je *Katalog iluminovaných rukopisů knihovny Národního muzea v Praze*, jehož autorem je Petr Brodský. Jedná se o soupis nejvýznamnější rukopisné sbírky v Čechách s podrobnými popisy a mnoha vyobrazeními.

Sfragistika

Sfragistika se zabývá studiem pečeti a pečetidel (typářů). Pečeť je definována jako „znamení“ nebo text či oboje současně, a to otištěné do hmoty schopné je uchovávat, které jednoznačně určuje fyzickou či právnickou osobu a slouží především k ověřování či zjišťování právní platnosti a správnosti písemného pořízení.¹ Sfragistika je vázána obsahově nejen na diplomatiku tím, že ověřuje správnost listinného dokumentu, ale je předmětem studia i dějin umění a uměleckého řemesla, paleografie, genealogie, heraldiky a nezřídka i ve vazbě na numizmatiku.

Z pohledu archivního zákona jsou nejen pečeti, ale i pečetidla považována za archiválie a měly by být evidovány dle archivního zákona. K tomu se pak vrátíme v textu o nakládání s jednotlivými druhy sbírkových předmětů historické povahy. Česká historická věda se studiem pečeti a pečetidel zabývala již od konce 18. století (F. M. Pelcl). Mnoho pramenného materiálu, často i s kritickým hod-

¹ HLAVÁČEK, I. – KAŠPAR, J. – NOVÝ, R. *Vademecum pomocných věd historických*. Praha, 1988, s. 304.

nocím, bylo obsahem našich dvou nejvýznamnějších historických a dodnes vycházejících časopisů – *Památek archeologických a místopisných* (dnes jen *Památek archeologických*) a *Časopisu společnosti přátel starožitností českých* (po řadu let spojených s periodikem *Muzejní a vlastivědná práce*). Existuje však řada monografických prací, které jsou dodnes nedílnou součástí i knihovny muzejního historika. Jmenujme především práce Augusta Sedláčka *Hradý a tvrže království českého 1–15* a Martina Koláře *Českomoravská heraldika 1–2*. Městské heraldice a městským pečetím se pak věnoval již zmiňovaný Václav Vojtíšek ve své práci *O pečetech a erbech měst pražských a jiných českých* a jeho žák Jiří Čarek v článku *O pečetech českých knížat a králů z rodu Přemyslova*. Obecně lze uvést, že většina historických prací k českým dějinám, dějinám měst či rodů je doprovázena ukázkami pečeti či pečetidel.

Heraldika

Heraldika se oborově úzce prolíná se sfragistikou a numizmatikou. Je to vědní specializace zabývající se vznikem, vývojem a používáním obrazových symbolů, které identifikují a jednoznačně charakterizují právní a společenské postavení jejich oprávněného uživatele. Používání heraldických symbolů bylo podřízeno obecně uznávaným pravidlům, a to až do konce 19. století. Dodržováním těchto pravidel byli pověřeni specializovaní úředníci seznámení s heraldickými zásadami. Užívání společensky uznatelného znaku (erbu) měl právo udělovat pouze ten, kdo stál ve struktuře společenského systému výše, případně již existující heraldický symbol uznal z titulu své funkce. Veřejné, demonstrativní označení zvláštní skupiny obyvatel či skupiny bojovníků grafickým symbolem je daleko starší než jsme zvyklí spojovat s antickým či středověkým prostředím. Počátky heraldických symbolů je nutno hledat v samých počátcích lidské civilizace. K určité devalvaci užívání heraldických znaků či jejich napodobování dochází od druhé poloviny 19. století s rozvojem romantismu a snaze se navenek přiblížit privilegovaným vrstvám – šlechtě. Nakonec tyto tendence u některých osob trvají dones a udělování šlechtických titulů se znakem je v mnoha zemích založeno na obchodním principu. Udělování znaků (erbů) je však dodnes podřízeno určitým pravidlům, které vycházejí z historických základů evropské heraldiky. Heraldická odborná literatura je velmi rozsáhlá. V období romantismu vyvolalo mimořádný zájem o lokální historické bádání zvláště na konci a na počátku 20. století. Mnoho cenných informací je rozptýleno v regionálních publikacích a příležitostních tiscích. Je však řada publikací a heraldických edicí, jejichž znalost či povědomost o jejich existenci může být pro muzejního pracovníka přínosem. Ponecháme stranou odborné publikace evropských badatelů a věnujme se takovým dílům, která jsou dostupná a srozumitel-

ná pro muzejního pracovníka se středním či vysokoškolským vzděláním jiného oboru než vzděláním historickým. Jednou ze základních heraldických příruček je kniha českého historika Vojtěcha Krále z Dobré Vody se stručným názvem *Heraldika* a především asi všem vlastivědným pracovníkům známé dílo Martina Koláře a Augusta Sedláčka *Českomoravská heraldika*. Mezi staršími pracemi jmenujme ještě *Heraldiku* Karla Schwanzerberga z roku 1941, která vyšla ve třetím vydání znovu v roce 2007. V roce 2004 byla založena Akademie heraldických nauk České republiky, kde je on-line dostupná Prozatímní heraldická knihovna s rozsáhlou heraldickou literaturou, včetně časopisů a sborníků (<http://www.heraldika.net>).

Epigrafika

Epigrafika se zabývá studiem nápisů, tj. textů na nejrůznějších materiálech. Patří mezi ně nápisy na zvonech, náhrobcích, epitafech, budovách, pamětních deskách, hraničních kamenech, křížích, ale i mobiliáři či archeologických předmětech hmotné kultury. Tato věda je úzce propojena s řadou ostatních pomocných věd historických. Starší česká literatura se nápisům věnovala především v soupisech památek. Významným starším soupisem byla nedokončená edice *Soupis památek uměleckých a historických v království Českém*, která začala vycházet v roce 1897 podle okresů a bylo vydáno celkem 51 svazků. Nový koncepční přístup ke studiu nápisů pak představuje studie Václava Vojtíška z roku 1940 ve *Zprávách památkové péče* č. 4. Rozsáhlá bibliografie je dostupná v elektronické podobě na archivním portálu (<http://www.archivnictvi.euweb.cz/epigrafika.html>).

Numizmatika

Numizmatika je věda, která se zabývá vývojem platidel. Patří sem studium jak předmincovních platidel v pravěku, tak studium mincí, státovek, bankovek, směnek, cenných papírů, nouzových platidel a poukázek. Historie numizmatiky, či lépe řečeno v nejstarším období sběratelství historických platidel, má dlouhou historii. Již v roce 1652 byl založen v Paříži královský kabinet mincí. Od přelomu 17. a 18. století se pouhé sběratelství platidel stává historickou vědou, která úzce spolupracuje s dějinami umění, heraldikou, epigrafikou apod., ale stále více se věnuje i měnovému a hospodářským vztahům v jednotlivých historických státních útvarech, tj. měnovým vztahům zasazeným do prostoru a času. Numizmatické sbírky jsou součástí sbírek téměř každého muzea a jejich správa samozřejmě vyžaduje určitý režim. Této otázce se však budeme věnovat v další části. Numizmatická literatura evropská a česká je velmi rozsáhlá, řada publikací je věnována určitému období či speciálně typům platidel. Proto jen ve zkratce.

Počátky numizmatického bádání v českých zemích jsou spojeny s pracemi Gelasia Dobnera (1719–1790), který navrhl zpracovat historii vývoje měny v českém státě. Významnou se stala práce M. A. Voigta (1733–1787), který na základě soukromé sbírky litoměřického biskupa Emanuela z Valdštejna a písemných pramenů zpracoval a vydal v letech 1771–1787 přehled vývoje českého mincovnictví ve čtyřsvazkové, německy psané práci s názvem *Popis dosud známých českých mincí v chronologickém pořadí*. Další práce věnující se české numizmatice jsou spojeny s pracemi vydávanými Národním muzeem v Praze, jehož sbírka se stala nejvýznamnější numizmatickou sbírkou na našem území. Její zpracování je spojeno především se jmény jejích správců a badatelů – prof. Josefa Smolíka (1832–1915), Gustava Skalského (1891–1956)² a prof. Emanuely Nohejlové-Prátové³, Jarmily Háskové, Pavla Radoměřského a v posledních letech Eduarda Šimka; a mnoha dalších významných badatelů. Významně se na studiu českých numizmatických pramenů již téměř sto let podílí Česká numizmatická společnost, založená roku 1919 na podnět významného pražského sběratele a starožitníka K. Chaury (1869–1845). Jeho mimořádně významná sbírka je dnes uložena jako samostatná sbírka v Národním muzeu. Z muzejního a vlastivědného pohledu je ve vztahu k regionálnímu bádání velmi významný soupis nálezů mincí na našem území. V roce 1955 bylo zahájeno vydávání soupisu nálezů pod redakcí E. Nohejlové-Prátové pod názvem *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. V základní řadě byly vydány do roku 1959 čtyři svazky. Následně byl soupis doplňován novými nálezy v *Numizmatickém sborníku* (vydavatel Národní muzeum v Praze). Pro práci s českým středověkým mincovním materiálem je významná katalogová práce Františka Cacha, která vycházela vzhledem ke své obsažnosti po více jak 10 let. Nelze v nám vymezeném prostoru vyjmenovat všechny významné numizmatické práce. K hlubšímu poučení o vývoji vědy lze doporučit přehled Rostislava Nového v již zmíněné knize *Vademecum pomocných věd historických*. V dnešní době internetu však můžeme odkázat na velmi přehledný portál pomocných věd historických, kde najdeme přehled numizmatické literatury, včetně literatury regionálního zaměření (<http://www.archivnictvi.euweb.cz/numismatika>).

Numizmatické sbírky vyžadují svým charakterem v muzeu zvláštní pozornost. Vzhledem ke své hodnotě by měly být uloženy v zabezpečeném samostatném depozitáři s vyhovujícími klimatickými podmínkami s ohledem na různorodost materiálů, z nichž jsou vyrobeny. Jednotlivé mince, medaile a bankovky by měly být uloženy v neagresivních obalech. V minulosti oblíbené ukládání do obalů

² SKALSKÝ, G. *Stručný přehled českého mincovnictví*. Praha, 1937.

³ NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E. *Krátký přehled českého mincovnictví a tabulky cen a mezd*. Opava, 1964.

z PVC je zcela nevhodné. V rámci evidence by měl být numismatický materiál obrazově (fotograficky) dokumentován, a to kvůli jeho snadné zaměnitelnosti. A zde je nutno upozornit na zvýšené nebezpečí při předkládání těchto sbírek badatelům, zvláště badatelům z řad sběratelské veřejnosti. Drobné odchylky na podobných mincích zásadně mění jejich hodnotu a význam. Např. pražský groš s kontramarkou a bez ní jsou dvě zcela významově a cenově odlišné mince, stejně tak je tomu u drobných odlišností na mincích denárového období. Otázce mincovních nálezů se věnujeme v závěru kapitoly o archeologii.

V tomto přehledu jsme měli možnost seznámit se ve zkratce s některými specializovanými vědními obory, jejichž základní znalost je nutná pro práci kurátora muzejních historických sbírek. Jak již bylo v úvodu zmíněno, pro muzejní pracovníky s historickým vysokoškolským vzděláním nepřinesly předchozí stránky nic nového, staly se pouze stručným oživením jejich znalostí. Škola muzejní propedeutiky je však určena i muzejním pracovníkům se vzděláním zcela jiného odborného zaměření – ekonomického, přírodovědného nebo sice humanitního, ale ne historického směru.

Dále budeme hovořit i o jiných společenskovědních oborech, které se vztahují k práci kurátora sbírek. Je to například velmi rozsáhlý soubor sbírkových fondů mnohdy označovaný jako **národopisné sbírky – etnografické sbírky**. Z historie muzeí víme, že se právě dokumentace vesnického prostředí na Jubilejní výstavě roku 1891 a následně Národopisné výstavě československé v roce 1895 podílela na dovršení procesu vzniku muzeí. Je proto logické, že exponáty z těchto výstav, prezentované následně v místních muzeích, byly zařazeny do historického kontextu prostředí, v němž vznikly. Již na zmíněných výstavách byly jednotlivé celky a jednotlivé artefakty předkládány v širokých souvislostech popisujících modely chování, organizaci sociální vrstvy, speciální umělecké projevy a živé či dokumentované projevy slovesnosti, hudební ztvárnění regionu atd. Vždy je zde základem specifický projev hmotné kultury a folkloru ve vztahu k prostoru, který je definován geograficky. Za předmět etnografie bývá považována kultura venkovského prostředí od 16. století do nástupu industriální společnosti na počátku 20. století, kdy však vzniká zájem etnografů i o městské prostředí. Zakladatelem tzv. městské etnografie byl ředitel Národopisného muzea Plzně a Plzeňska Ladislav Lábek. Od poloviny 20. století se pak etnografové zabývají studiem a popisem subkultur různých dílčích společenství (komunit cizinců, národnostních menšin, dělníků, školáků atd.) Zájem etnografů o tato témata byl však často ovlivněn ideologickými zájmy. Dnes se setkáváme se synonymem etnologie, které do naší terminologie přichází ze zahraničí. Některými autory je charakterizo-

váno jako srovnávací věda o lokálních kulturách v rámci kulturní a sociální antropologie – pojmem, který k nám opět přináší v nedávné době anglosaské pojetí všeobecných kulturních projevů určitých skupin obyvatelstva ve vztahu k prostředí, v němž působí. Nechme stranou teorie, nad nimiž se badatelé, tj. etnografové – etnologové – kulturní antropologové, nikdy názorově asi nesesetkají, protože to z pohledu obhájení jejich vědních disciplin ani není nutné. Muzejní pracovníky zajímá především deskripce předmětů, jejich odborné určení, datace, provenience a souvislosti vedoucí k jejich vzniku a používání (příběh). Vědecké zpracování muzejní sbírek a jejich zařazení do širšího kontextu je sice nedílnou součástí muzejní práce, tvoří však její vrchol, nadstavbu na vlastní muzejní práci.

Spektrum národopisných sbírek je velmi rozsáhlé a mnohdy rozdílné. Je to dáno již samým širokým zájmem oboru o dokumentaci a poznání projevů každodenního života společnosti. Podobu sbírky vytváří pak její zaměření dané koncepcí konkrétního muzea. Vytváření národopisných sbírek nepřináší v muzejní práci žádná omezení v podobě zvláštních zákonných norem. K hlubší orientaci v etnografické problematice lze doporučit některé práce z posledních let i starší přehled Antonína Robka z 60. a 70. let 20. století *Nástin dějin české a slovenské etnografie*, který je však mírně zpolitizovaný, *Studie z obecné etnografie* 1 Václava Hubingera, knihu *Tradice a etnografie: k úloze tradice ve vývoji kultury* Jaroslavy Krupkové a řadu dalších.

Archeologické sbírky jsou ve většině vlastivědných muzeí zastoupeny již od jejich počátků. Problematiku archeologické práce a archeologických sbírek v muzeích v nedávné době přehledně zpracoval Z. Z. Stránský v publikaci *Archeologie a muzeologie*, kterou vydala Masarykova univerzita v Brně a kde je uvedena i rozsáhlá literatura k této problematice. V některých muzeích se jedná o lokální uzavřenou sbírku, případně sbírku, která je doplňována pouze převodem od jiných muzeí, v mnoha muzeích pak již o plánovanou tvorbu archeologické sbírky.

Archeologické sbírky jsou v současnosti rozšiřovány především záchrannými archeologickými výzkumy. Systematické výzkumy, tj. výzkumy prováděné za účelem získání dalších vědeckých poznatků, jsou prováděny jen výjimečně. Vyplývá to i ze skutečnosti, že Česká republika přistoupila k Úmluvě o ochraně archeologického dědictví Evropy. Smlouva byla přijata evropskými zeměmi ve Valletě na Maltě a někdy je zkráceně uváděna jako Maltská konvence. Česká republika k ní přistoupila 17. prosince 1998 a v platnost vstoupila 23. září 2000. Zde je důležitá definice toho, co je považováno za archeologické dědictví: „za součást archeologického dědictví se považují veškeré pozůstatky a objekty a jakékoliv jiné stopy po lidstvu

z minulých období – jejichž uchování a studium umožňuje vysledovat vývoj historie lidstva a jeho vztah k přirozenému prostředí; o nichž jsou hlavními zdroji informací vykopávky nebo objevy a další metody výzkumu lidstva; které jsou situovány na jakémkoliv místě, které spadají pod jurisdikci smluvních stran. Do archeologického dědictví se zahrnují stavby, konstrukce, skupiny budov, zastavená území, památkové objekty, památky dalšího druhu a také jejich související prostředí nacházející se jak na souši, tak pod vodou." (č. 99/2000 Sb. m. s.). Uvádíme tuto definici archeologického nálezu vzhledem k tomu, že je poměrně častým dotazem. Otázce, co je to vlastně archeologický nález, se budeme ještě věnovat z pohledu české legislativy. Maltská konvence zavazuje signatáře k řadě konkrétních kroků k ochraně archeologických nálezů. Jedním z nich je především požadavek priority archeologických výzkumů, tj. výzkumů lokalit, které jsou ohroženy stavební činností, a omezení tzv. badatelských výzkumů, tj. výzkumů vyvolaných odborným zájmem.

V české legislativě je provádění archeologických výzkumů omezeno zákonnými ustanoveními obsaženými v zákoně č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči. I přes řadu novel je to jeden z mála zákonů, který byl vyhlášen ve zcela jiných společenských a ekonomických podmínkách před rokem 1990. Četné novely se snažily zákon modernizovat a přizpůsobit současnému vývoji naší společnosti, avšak i zde každá úprava vyvolala řadu nových otázek. V posledních letech bylo učiněno několik pokusů připravit nový zákon o památkách, ale pokaždé byl již v přípravných fázích zamítnut. Archeologické výzkumy a nálezy jsou v platném zákoně rozpracovány v části 3. Věnujme se nyní blíže těm nejvýznamnějším bodům zákona.

Dle § 21 je ze zákona oprávněn provádět archeologické výzkumy Archeologický ústav AV ČR a dále organizace či fyzické osoby, které mají pro odborné provádění výzkumů potřebné předpoklady. Ty jsou označovány jako „oprávněné organizace“. Povolení (licenci k provádění archeologického výzkumu vydává Ministerstvo kultury ČR na základě „dohody o rozsahu a podmínkách provádění archeologických výzkumů“, které žadatel uzavře s Akademií věd ČR prostřednictvím Archeologického ústavu. Mezi předpoklady žadatele o oprávnění patří především to, že v organizaci je trvale zaměstnán pracovník s ukončeným magisterským studiem zaměřeným na archeologii a dvěma lety praxe v oboru. Dále, že organizace je vybavena nezbytným laboratorním zázemím pro zpracování nálezů, dále prostory pro zpracování dokumentace výzkumů a potřebnými prostory (depozitářem) pro dočasné uložení archeologických nálezů. Dočasné uložení nálezů souvisí s tím, že oprávněnou organizací nemusí být vždy sbírkotvorná instituce – muzeum. Podle novely lze udělit oprávnění k archeologickým výzkumům i zahraniční organizaci

či fyzické osobě podle zvláštních v zákoně stanovených podmínek. Mezi oprávněné organizace patří také například vysoké školy, kde je zajišťována akreditovaná výuka archeologie, dále vznikla v posledních letech řada obecně prospěšných společností, které se zabývají archeologickými výzkumy. Tyto organizace nevytvářejí archeologické sbírky, ale po zpracování a vyhodnocení je pak předávají muzeím. To úzce souvisí s otázkou vlastnictví sbírek, které se budeme věnovat později. S působením oprávněných organizací, které nejsou sbírkotvorné, nastává pro muzea problém s nárůstem sbírek a jejich uložením, případně evidencí ve smyslu zákona č. 122/2000 Sb. Na jedné straně je v optimální míře zajištěna záchrana a dokumentace archeologických památek, na druhé straně jsou muzea postavena před úkoly evidence, uložení a ochrany archeologických nálezů nebývalého rozsahu. Muzejní archeologická pracoviště se pak věnují především práci evidenční a skladové a pro práci výzkumnou a terénní nemají časový prostor. Řešením je zde pouze možnost ve smlouvách o předávání sbírek ošetřit toto předávání tak, aby byly nesbírkovou oprávněnou organizací k nálezům alespoň již zpracovány evidenční záznamy, které si pak tato organizace zahrne do nákladů záchranného výzkumu. Samozřejmě zákon obsahuje i sankční opatření, která umožňují odebrání oprávnění, pokud oprávněná organizace opakovaně neplní podmínky stanovené smlouvou s Akademií věd ČR.

Zákon dále stanovuje bližší podmínky provádění archeologických výzkumů: „*Archeologický ústav a oprávněná organizace jsou povinni před zahájením archeologických výzkumů uzavřít dohodu s vlastníkem (správcem, uživatelem) nemovitosti, na které se mají archeologické nálezy provádět, o podmínkách archeologických výzkumů na nemovitosti. Nedojde-li k dohodě, rozhodne krajský úřad o povinnostech vlastníka (správce, uživatele) nemovitosti strpět provedení archeologických výzkumů a o podmínkách, za nichž archeologické výzkumy mohou být provedeny.*" (zákon č. 20/1987 Sb., § 22 odst. 1 v platném znění).

V tomto znění je především problém, kdo má vlastně povinnost uzavřít dohodu o provedení archeologického výzkumu. Zda vlastník nebo správce či uživatel nemovitosti. To jsou mnohdy zcela rozdílné osoby s odlišnými zájmy, ale především, kdo bude záchranný archeologický výzkum hradit, jak uvidíme z následující části zákona. Uzavření smlouvy o provádění archeologického výzkumu má tedy svá úskalí, která je nutno řešit již v návrhu smlouvy. Mohlo by se stát, že plátce nákladů na provedení výzkumu odmítne náklady proplatit. Tím se dostáváme k dalšímu odstavci 2 zmíněného paragrafu. „*Má-li se provádět stavební činnost na území s archeologickými nálezy, jsou stavebníci již od doby přípravy stavby povinni tento záměr oznámit Archeologickému ústavu a umožnit jemu nebo*

oprávněné organizaci provést na dotčeném území záchranný archeologický výzkum. Je-li stavebníkem právnická osoba nebo fyzická osoba, při jejímž podnikání vznikla nutnost záchranného archeologického výzkumu, hradí náklady záchranného archeologického výzkumu tento stavebník; jinak hradí náklady organizace provádějící archeologický výzkum. Obdobně se postupuje, má-li se na takovém území provádět jiná činnost, kterou by mohlo být ohroženo provádění archeologických výzkumů." (zákon č. 20/1987 Sb., § 22 odst. 2 v platném znění). Zákon nejsme oprávněni vykládat – to může jen autor zákona a soud, ale pokusíme se upozornit na některé konfliktní problémy, s nimiž se setkáváme v praxi. Ve svém důsledku bude rozhodovat soud, ale přesto se již předem můžeme vyhnout některým úskalím nejasného zákona. Prvním problémem je, že znění tohoto odstavce se vztahuje na tzv. „území s archeologickými nálezy". Jeho definici a vymezení určuje vyhláška Ministerstva kultury č. 187/2007 Sb. ze dne 23. července 2007, která stanovila obsah a náležitosti tzv. plánu s archeologickými nálezy. Tato vyhláška však nebyla konzultována s odbornou archeologickou veřejností, a proto vlastně k jejímu použití nedošlo. Vydáním takové vyhlášky byly pověřeny jednotlivé kraje (krajské úřady). Vyhláška požaduje vymezení území s archeologickými nálezy textovou a grafickou částí, kde je nutno území vymežit v textové části: „slovní vymezení hranic území s archeologickými nálezy. Hranici jednoho území s archeologickými nálezy tvoří čára vedená po hranici parcel, ve výjimečných případech ji tvoří spojnice lomových bodů stávajících hranic nebo bodů na těchto hranicích. Tato hranice se vyznačí v grafické části plánu". V grafické části je pak vyžadováno dodání mapových podkladů s vyznačením hranic území s archeologickými nálezy ve výkresech „nad mapovým podkladem v měřítku katastrální mapy, popřípadě ve zvlášť odůvodněných případech v měřítku 1 : 5 000, a vydávají se v měřítku 1 : 50 000, 1 : 10 000 nebo 1 : 5 000, popřípadě v měřítku katastrální mapy". Jak je z uvedené citace zřejmé, vyhláška byla jejím autorem poněkud zmatena a autor zřejmě jednal pod časovým tlakem a roztomile se opakuje, aniž by rozhodl zda se jedná o souběžný či variabilní tiskový výstup plánu. Tím vznikl opět další chaotický právní dokument. Pokud vím, žádný z krajů nevydal dokument s názvem „Plán území s archeologickými nálezy". A to vzhledem k tomu, že jeho logika je postavena na dnes již známých lokalitách a jejich případné ochraně. Z pohledu archeologie bychom však vítali tzv. negativní definování území s archeologickými nálezy. To znamená, že vycházíme z předpokladu, že celé území našeho státu je území s archeologickými nálezy, mimo míst vytěžených těžbou surovin (doly, lomy atd.), popřípadě po těžbě rekultivovaných (povrchové doly severočeské uhelné pánve apod.). Zjistit, že území je bez archeologických nálezů, může pouze archeologický výzkum,

nikoliv teoretický plán. Kdybychom teoreticky věděli, co je v zemi ukryto, nemuseli bychom dělat archeologické výzkumy. Archeologické nálezy dnes máme doloženy i z extrémních poloh v Krkonoších, významné nálezy jsou ve vrcholových polohách Krušných hor (sklárný) a dalších míst, kde bychom je podle laických pohledů nečekali. Pořízení podkladů pro textové i grafické zpracování v požadovaném rozsahu by znamenalo vysoké náklady na jejich pořízení a zatížení veřejných rozpočtů. Nehledě k tomu, že není zřejmé, kdo by tyto podklady zpracoval – Archeologický ústav AV ČR pro krajské úřady? Národní památkový ústav? Nebo archeologická pracoviště v regionálních muzeích? I to je jeden z nedostatků současné legislativy, kde není provázána legislativní teorie s realizovatelnou praxí.

Významná je i otázka hrazení nákladů na provedení záchranného archeologického výzkumu. Z textu zákona vyplývá, že náklady spojené s výzkumem vzniklým při činnosti, která je předmětem podnikání, hradí stavebník, v ostatních případech organizace provádějící výzkum. To znamená, že při veškerých stavbách, které budou sloužit komerčnímu účelu, hradí náklady stavebník, při stavbách nepodnikatelských, například při stavbě rodinného domku, je výzkum prováděn na náklady pověřené organizace. Samozřejmě, že se stavebníci snaží v mnoha případech stavbu vydávat za nepodnikatelskou. Tak se stává, že rodinný dům se po kolaudaci stane komerčním penzionem nebo že stavební či realitní firma staví kolonii rodinných domků na prodej, tj. za účelem podnikání, ale z důvodů ušetřit náklady na archeologický výzkum, převede domy již na budoucí soukromé vlastníky. Mnohdy musí tyto otázky řešit soud. Na portálu ministerstva kultury je v památkové sekci uveřejněn zákon o památkové péči doplněný výběrem z judikatury, kde se lze případně poučit o tom, jak soudy v určitých případech postupují. Je nutno zdůraznit potřebu pečlivé přípravy smluv o provedení archeologického výzkumu ještě před jeho zahájením. Jen tak se lze, alespoň částečně, vyhnout následným soudním sporům.

Dostáváme se k dalším problémům – § 23 zákona (Archeologické nálezy) definuje: „Archeologickým nálezem je věc (soubor věcí), která je dokladem nebo pozůstatkem života člověka a jeho činnosti od počátku jeho vývoje do novověku a zachovala se zpravidla pod zemí". Pokud srovnáme tuto definici s definicí uvedené v tzv. Maltské konvenci, již na první pohled je zřejmé, že definice jsou poněkud rozdílné. V českém zákoně nám chybí např. „pod vodou", tento zdánlivě drobný detail je však důležitý, kdy zjistíme, že pod dnem mnoha rybníků a novodobých vodních nádrží jsou uchovány pozůstatky osídlení z pravěkých období, osídlení doby římské nebo jsou zde pohřbeny středověké vesnice či osídlení z 19. století. Dále stále panují nejasnosti o tom, zda nález mincí objevený v konstrukci

stavby či pod podlahou domu je archeologický nález nebo není. Máme dochovány románské a gotické stavební články v pozdějších objektech (obec Klášter u Nepomuku) a řešíme otázku, zda se i v těchto případech jedná o archeologický nález. Bohužel se setkáváme s tím, že některé památkové objekty (tvrze, hrady, zámky, městské historické domy) jsou dnes v držení soukromých vlastníků, kteří jakékoliv archeologické nálezy na svém majetku považují za své vlastnictví a zcela veřejně se odmítají podřídit zákonu. To souvisí i s otázkou vlastnictví archeologických nálezů, o němž budeme hovořit později. Archeologický nález, který nebyl učiněn při archeologickém výzkumu, to znamená náhodný, neočekávaný nález, musí být oznámen Archeologickému ústavu AV ČR nebo nejbližšímu muzeu. Zde je opět drobný problém. Termín „muzeum“ je volný, to znamená, že v dnešní době máme řadu tzv. muzeí, které s naším pojetím muzea nemají mnohdy nic společného. Záleží pak jen na odpovědnosti příslušných pracovníků takového muzea, zda informaci předají dál do nejbližšího veřejnoprávního muzea, případně rovnou do muzea s archeologickým pracovištěm. To je dnes naprostá většina bývalých okresních muzeí. Archeologický nález musí být nálezcem ponechán beze změny až do prohlídky archeologem, nejméně však po dobu 5 pracovních dnů od ohlášení. Nálezce má právo na odměnu. Nález z drahých kovů, jantaru a cenných kamenů je oceněn znalcem a nálezce má právo na odměnu až do výše ceny kovu či kamenů. V ostatních případech je možno poskytnout odměnu do výše 10 % historické hodnoty předmětu. Ocenění v tomto případě provádí podle platných směrnic Národní muzeum v Praze nebo Archeologický ústav AV ČR. Nálezce má také právo na případnou úhradu prokazatelně nutných nákladů, které mu vznikly v souvislosti s archeologickým nálezem. Odměnu poskytuje územně příslušný krajský úřad. Archeologické nálezy učiněné při stavebních pracích jsou ošetřeny ve stavebním zákonu a odměna za nález se na ně nevztahuje.

Vlastnictví archeologických nálezů je jedním z ustanovení zákona, které prošlo v posledních letech zásadní změnou. Do roku 2005 byly všechny nálezy učiněné na území státu jeho vlastnictvím a ukládaly se převážně v muzeích. Do roku 1990 vlastně neexistovala soukromá muzea, všechna muzea byla státní nebo podřízená státní správě. Zvláště pak po vzniku krajů, kdy na ně byla delimitována krajská a posléze okresní muzea, a to i se sbírkovým fondem včetně archeologických sbírek. Bylo zde tedy dvojí vlastnictví archeologického dědictví. Část byla předána do majetku krajů a obcí a další nově získané nálezy byly státní. Tato dvojkolejnost vlastnictví archeologických nálezů byla odstraněna novelou zákona o státní památkové péči začleněním do zákona č. 1/2005 Sb. Nová právní úprava definovala vlastnictví takto: „*Movité archeologické nálezy jsou vlastnic-*

tív kraje, v jehož územním obvodu byly učiněny, nejde-li o movité archeologické nálezy učiněné při archeologických výzkumech prováděných příspěvkovou organizací nebo organizační složkou obce, které jsou vlastnictvím této obce, nebo o movité archeologické nálezy učiněné při archeologických výzkumech prováděných státní organizací nebo organizační složkou státu, které jsou vlastnictvím České republiky“. To znamená, že pokud je obec zřizovatelem muzea, které je současně oprávněnou organizací k provádění archeologických výzkumů, zůstávají nálezy v majetku této obce. Mezi státní oprávněné organizace patří muzea zřizovaná státem a Národní památkový ústav, tj. organizace zřizované převážně Ministerstvem kultury ČR. Mohou to však být i jiná státní muzea zřizovaná jinými ministerstvy pokud jsou oprávněnými organizacemi. Archeologický ústav AV ČR není státní organizací, stejně tak jako vysoké školy, a nálezy získané při jejich archeologické výzkumné činnosti jsou majetkem příslušného kraje.

Archeologické nálezy, které jsou majetkem kraje, se ukládají v jím zřizovaných muzeích. Záleží pak na rozhodnutí kraje, v kterém krajském muzeu budou uloženy, protože i bývalá okresní muzea jsou dnes, až na výjimky, muzea krajská. V ostatních případech se nálezy v majetku obcí ukládají v jím zřizovaném muzeu a nálezy ve vlastnictví státu v muzeích zřizovaných státem. V některých případech, kdy např. lokalita leží na území dvou krajů, se otázky vlastnictví řeší dohodou mezi oběma kraji. To zákon nijak neupravuje. Zákon však pamatuje ještě na jeden případ. Kdyby se jednalo o archeologický nález mimořádné hodnoty a významu, má ministerstvo právo si takový nález od obce či kraje vyžádat pro sbírky státního muzea, v tomto případě Národního muzea v Praze. O vydání nálezu musí ministerstvo požádat nejpozději do 3 let ode dne, kdy byl nález učiněn. Kraj pak obdrží kompenzaci nákladů, které mu, nebo jím zřízené organizaci, s takovým nálezem vznikly.

Je nutno připomenout ještě jedno velmi významné ustanovení v zákoně, které se může stát předmětem dodatečných sporů. Je obsaženo v § 24 věnovanému otázkám náhrady za majetkovou újmu vzniklou vlastníku (správci, uživateli) nemovitosti, kde je výzkum prováděn. Citujme znění zákona: „*Je-li vlastník (správce, uživatel) nemovitosti nebo jiného majetku prováděním archeologického výzkumu nebo opatřeními na ochranu archeologického nálezu podstatně omezen v běžném užívání nemovitosti nebo jiného majetku, má právo, aby mu Archeologický ústav nebo oprávněná organizace poskytly přiměřenou jednorázovou náhradu. Po ukončení prací jsou Archeologický ústav nebo oprávněná organizace povinny uvést nemovitost nebo jiný majetek do předešlého stavu. Není-li to možné nebo hospodářsky účelné, má vlastník (správce, uživatel) nemovitosti nebo jiného majetku právo na peněžitou náhradu*“. Opět se zde

pohybujeme v rovině, která umožňuje různý výklad. Jak bude definováno „podstatně omezen“? Samozřejmě, že náhled vlastníka bude poněkud jiný než názor oprávněné organizace. Z praxe bychom mohli uvést řadu někdy až absurdních příkladů. Je nutno opakovaně upozornit, že pro případný spor je důležité znění uzavřené smlouvy o provádění archeologického výzkumu podle § 22, odst. 1 a 2 zákona. Ve smlouvě je nezbytně nutné pamatovat nejen na umožnění provedení výzkumu, ale i na úpravu terénu (nemovitosti) po jeho skončení. Provede-li oprávněná organizace výzkum na stavbě rodinného domku, tj. na své náklady, a následně majitel nemovitosti požaduje náhradu za prozkoumanou zahradu, může se stát, že náklady organizace vzrostou nežádoucí měrou, až nad rámec jejích možností. V případě soudního řízení pak bude rozhodující znění předem uzavřené smlouvy.

Jak bylo uvedeno výše, lze náhodné archeologické nálezy hlásit kromě Archeologického ústavu i muzeu. Ne každé muzeum (veřejnoprávní) však má archeologické pracoviště. Je proto nutné uvést několik zásad a postupů, které by měl muzejní pracovník zajistit, i když nemá archeologické vzdělání. Uvědomme si, že každým vyzvednutím archeologického artefaktu z jeho prostředí dochází vždy ke ztrátě některých souvislostí a nálezových okolností, které jsou pro následnou interpretaci nálezů důležité. Právě nálezové informace jsou mnohdy důležitější než sám artefakt. Proto je potřebné zapsat okolnosti a místo nálezů. Doporučujeme vyhotovit plán nálezů a jeho umístění v běžné mapě. Ideální je umístění do katastrální mapy, obvykle dostupné na internetu. Vhodné je zapsat jméno a adresu nálezce. Tuto jednoduchou zprávu pak předat archeologickému pracovišti. Pokud nálezce do muzea přinese i nálezy, je v některých případech záhodno provést jejich nutné ošetření. Doporučujeme je ponechat v původním stavu, to se týká především nálezů z kovů, mincí apod. Neodborné čištění těchto předmětů by je mohlo nenávratně poškodit. Pokud se jedná o nálezy z organických materiálů, které byly vyzvednuty z vlhkého prostředí (např. z jímky, studny, bahnitého prostředí apod.), je nutno je neprodleně uložit v zavlhčeném stavu do umělohmotných uzavřených obalů, aby nemohlo dojít k jejich vyschnutí a tím následné destrukci organického materiálu.

Zvláštní pozornost je nutno věnovat nálezům (depotům) mincí, kdy by měl být odevzdán nález v úplnosti – pro jeho vyhodnocení je důležité, aby byly zpracovávány všechny mince z nálezů. Pro jeho určení a interpretaci je vždy významná nejstarší a nejmladší mince v souboru. S nálezem lze sjednat, že jako upomínku na nález může obdržet galvanoplastickou kopii některých mincí. Mince je nutné ponechat ve stavu, v jakém byly nalezeny (většinou pokryty a slepeny korozí), protože by při jejich neodborném čištění mohlo dojít

k nevratným škodám. Je proto nezbytné potlačit okamžitou zvědavost a počkat na odborný zásah konzervátora. Důležité je zachovat i obal, v němž byl depot uložen – keramická či jiná nádoba, zbytky koženého či textilního obalu apod. Zvláště keramika ze středověkých mincovních depotů má značný význam pro poznání vývoje a chronologie typů středověké keramiky.

Závěrem v této souvislosti zmíním ještě jeden problém, který je v posledních letech velmi rozšířen. Je to otázka používání detektorů amatérskými hledači. Maltská konvence doporučuje omezení či zákaz používání detektorů amatérskými „lovci pokladů“. Ponechává však řešení této otázky na jednotlivých národních legislativách signatářů smlouvy. Přes skutečnost, že používání detektorů těmito hledači přináší rozsáhlé škody na archeologických lokalitách, že archeologické nálezy se pak stávají předmětem černého obchodu i vývozu do zahraničí, že jsou zatajována místa nálezů, není zatím ze strany památkové péče vůle nějakým způsobem používání detektorů omezit např. alespoň na archeologických lokalitách zapsaných v seznamu nemovitých památek. To znamená, že tyto aktivity by neměly být muzejními pracovníky schvalovány nebo podporovány.

V muzejních sbírkách máme řadu dalších sbírkových celků, které v některých případech podléhají jiným zákonným normám, než jen předpisům pro správu sbírek. Jedním z typů sbírek, které byly zvláště v minulosti z pohledu státu velmi problematické, jsou **militaria**. Tyto sbírky byly právě v období totalitních režimů mnohdy považovány za fondy, které by bylo možno zneužít vůči vládnoucímu systému. A proto s nimi bylo z pohledu mocenských orgánů často nakládáno zcela svévolně. Již v průběhu 50. let 20. století provádělo Vojenské muzeum soupisy a svozy historických zbraní, a to bez dodržení základních zásad přebírání majetku. Velké množství historicky cenných militarií svezných z venkovských muzeí bylo zařazeno do sbírek Vojenského historického ústavu – Vojenského muzea. Po roce 1990 bylo jejich dohledání a vrácení problematické, především pro absenci dokladů o předání. Sbírký militarií v muzeích kontrolovala Veřejná bezpečnost, která řadu zbraní zabavila – skončily v soukromých sbírkách příslušníků sboru nebo byly znehodnoceny roztavením ve vysokých pecích jako staré železo. Další škody vznikly tím, že na pokyn Veřejné bezpečnosti musela být většina palných zbraní úředně znehodnocena. Oblíbeným způsobem znehodnocení bylo provrtání nábojové komory nebo dnové části hlavně 12mm vrtákem (i když dnes víme, a zkoušky prokázaly, že tento zásah sice snižuje dostřel zbraně, ale do určité vzdálenosti neovlivňuje její funkčnost – je však smrtelným nebezpečím pro střelce). Bohužel neznalostí zúčastněných byly takto znehodnoceny i umělecky zdobené zbraně kolečkové, křesadlové a perkusní. A to většinou

v místech, kde byla značka zbrojířů či nápisy výrobců a dekorace hlavně, tj. v nejzdobnější části hlavně zbraně. Byly zabavovány i chladné zbraně s tím, že jsou vojenského charakteru, a tudíž jsou majetkem armády. Sbírky militarií byly tak v mnoha muzeích nenávratně poškozeny.

V moderní době prošlo držení militarií v muzeích také nelehkým obdobím. Od 80. let již nedocházelo k tak razantním zásahům jako v letech 50. a krátce i po roce 1970. V 80. letech však stále probíhaly kontroly zabezpečení sbírek, bylo nutné předat Veřejné bezpečnosti seznamy militarií, především palných zbraní, a byla vedena tzv. evidenční karta těchto palných zbraní. Jednou ročně byly zbraně kontrolovány, zda existují a zda jsou dostatečně zabezpečeny proti zcizení. Je nutno uvést, že přístup bezpečnostních složek se lišil místo od místa, jako vždy podle přístupu bezpečnostních orgánů, ale i podle toho, co dovedli ředitelé a kurátoři sbírek před těmito orgány obhájit a vysvětlit. V roce 1995 vyšel zákon č. 288/1995 Sb., o střelných zbraních a střelivu. V tomto zákoně byla již přijatelným způsobem zajištěna ochrana muzejních sbírek před jejich zabavením či znehodnocením, ale za určitých poměrně administrativně náročných podmínek. Každou zbraň podléhající zákonu bylo nutno samostatně přihlásit, nechat vystavit průkaz zbraně a kurátor sbírky byl povinen požádat o vyhotovení zbrojního průkazu pro držení zbraní pro sběratelské účely. Zásadní zlom ve správě militarií v muzeích (veřejných sbírkách) přinesl až nový zákon č. 119/2002 Sb., dnes doplněný a novelizovaný zákonem č. 48/2009 Sb., o střelných zbraních a střelivu. Ani jeho příprava však nebyla jednoduchá a ze strany ministerstva vnitra byla snaha vrátit stav před rok 1995.

Zákon č. 119/2002 ve znění zákona č. 48/2009 Sb. sice v § 1, odst. 2 uvádí: „*Zákon se nevztahuje, není-li dále stanoveno jinak, na:*“ a dále v odst. 2, písm. b) je uvedeno, že zákon se nevztahuje na „*zbraně, střelivo a munici ve vlastnictví státu, které jsou určeny ke sbírkovým, výzkumně vývojovým nebo muzejním účelům*“. V písm. d) je uvedeno: „*zbraně, střelivo a munici, které jsou kulturními památkami, součástí souboru prohlášeného za kulturní památku nebo sbírkovými předměty, které jsou ve vlastnictví státu, krajů nebo obcí*“. Z toho vyplývá, jak se mnohá muzea domnívají, že na muzejní sbírky se tento zákon nevztahuje. Ale již v úvodu (§ 1, odst. 2 zákona) se uvádí „*není-li dále stanoveno jinak*“. Ustanovení odst. 4, § 1 říká: „*Na zbraně, střelivo a munici podle odst. 2 písm. a) až d) se přiměřeně vztahují ustanovení upravující vedení evidence a zabezpečení zbraní a střeliva pokud zvláštní právní předpis nestanoví jinak*“. V poznámce k tomuto odstavci je jako zvláštní právní předpis citován i zákon č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Správci sbírek militarií se dostávají z legislativního pohledu do poměrně složité situace. Evidenci militarií z pohledu zákona dostatečně vyhovuje muzejní evidence. Týká se to samozřejmě muzejních sbírek, které jsou evidovány v CES. Při držení zbraní, střeliva a munice u soukromých (neveřejných) muzeí, jejichž sbírky nejsou evidovány v CES a jejichž evidence (pokud existuje?) se neřídí zákonem č. 122/2000 Sb., jsou povinni postupovat plně podle zákona o zbraních – název „muzeum“ je od této povinnosti neosvobozuje. V této souvislosti je dobré vědět, že za historickou zbraň je považována střelná zbraň, která byla vyrobena do 31. prosince 1890, a kde současně platí, že všechny hlavní části zbraně byly vyrobeny do 31. prosince 1890. Z toho vyplývá, že zbraně z konce 19. století, které byly často součástí různých střeleckých spolků, městských gard apod., dále samozřejmě zbraně z období 1. světové války podléhají zákonu a nejsou považovány za historické zbraně. Stejně tak lovecké pušky vyrobené po roce 1890. Podle zákona jsou za zbraně považovány i zbraně nefunkční a znehodnocené.

Zákonná ustanovení se mimo planých zbraní vztahují i na střelivo. Ve sbírkách muzeí bývá řada upomínkových předmětů na 1. světovou válku vyrobených z dělostřeleckých granátů apod. Většinou se jedná o předměty z pozůstalosti legionářů. Některé z nich mohou obsahovat výbušninu – za první světové války se již používaly chemicky vyrobené výbušniny a jejich chemická stabilita může být narušena. Proto doporučujeme požádat policejního pyrotechnika o odbornou prohlídku střeliva v muzejních sbírkách, případně je odborně delaborovat tak, aby předmět plnil dále svoji muzejní a prezentační funkci, ale byl při manipulaci zcela bezpečný.

Zbraně by měly být bezpečně uloženy, aby nemohlo dojít k jejich odcizení a případnému zneužití k trestnému činu. Zásadně nemohou být uloženy v nabitěm stavu. Plnohodnotné střelivo by mělo být uloženo vždy samostatně, případně lze doporučit u kulových zbraní modernější konstrukce uložit závěry hlavní také samostatně. Se zabezpečením zbraní souvisí i jejich vystavování. Zbraně vystavujeme zásadně v dostatečně zabezpečeném prostoru proti zneužití, ztrátě nebo zcizení, náboje k těmto zbraním by měly být delaborovány.

V případě zbraní v muzeu se z pohledu zákona jedná především o zbraně kategorie D, kam ale patří i historické zbraně. Proto je nutno se některými zásadami uvedenými v zákoně řídit i u zbraní ve veřejnoprávních muzeích; u muzeí, jejichž sbírky nejsou zapsány v CES, platí zákon v plném znění. V takových případech doporučujeme prostudovat zákon a řídit se jím.

V muzejních sbírkách jsou ve významné míře zastoupeny sbírkové fondy, které bychom mohli obecně charakterizovat jako

práce **uměleckořemeslné** či přímo práce **umělecké**. Jsou tvořeny předměty plnicími v minulosti funkci dekorativního předmětu či předměty každodenní potřeby, jejichž provedení a dekor přesahují pouhou účelnost. Někdy hovoříme o aplikovaném nebo užitém umění. Právě proto, že řada užitekových předmětů svým ztvárněním přesahovala již v době svého vzniku pouze užitnou funkci, staly se předměty, které byly dlouhodobě uchovávány a následně se pak ocitly ve sbírkách muzeí. Na konci 19. století vznikají specializovaná tzv. uměleckoprůmyslová muzea (Praha, Plzeň, Liberec, Brno), jejichž specializací bylo takové předměty vyhledávat, sbírat a prezentovat je jako poučení pro novou výrobu. Tato muzea vznikla z potřeby aktivovat a myšlenkově obohatit řemeslnou a průmyslovou výrobu, nabízela se možnost poučení z výrobků předchozích období. Druhá polovina 19. století se výtvarně vracela k opakování historických slohů. Iniciátory vzniku uměleckoprůmyslových muzeí byly obchodní a živnostenské komory. Postupně se tato muzea věnovala také současné uměleckořemeslné práci, designu autorskému i designu komerční výroby. Jak je již z předchozího zřejmé, rozsah a materiálová skladba těchto sbírek je tak různorodá a široká, že se lze jen těžko ve stručnosti zabývat jednotlivými typy sbírkových předmětů do toho bloku zahrnutými. Zásady práce s těmito sbírkami dostatečně zajišťuje zákon o sbírkách, některé požadavky na jejich specializované uložení či nakládání s nimi jsou uvedeny v kapitole „Úvod do preventivní konzervace“. Přesto považují za nezbytné upozornit na některá specifika.

Některé sbírkové předměty vzhledem k materiálu, z něhož jsou vyrobeny, považujeme za velmi odolné proti vlivům prostředí (sklo, porcelán). Opak je však pravdou. Sklo nemá pevnou krystalickou mřížku, je to vlastně zchladlá kapalina, kde časem dochází k její degradaci, vyluhování alkálií. Sklo nejprve zmatní, na povrchu šupinkuje, vytvářejí se barevné listry a postupně dochází k jeho rozpadu. K tomu samozřejmě přispívá moderní agresivní prostředí, záleží na kvalitě a složení skelné hmoty. Proto by skleněné výrobky, především renesanční a barokní sklo, neměly být vystavovány přílišnému působení světla, střídání teplot a vlhkosti. Při zjištění prvních příznaků degradace by měl být neprodleně proveden kvalifikovaný restaurátorský zákrok. U skla zdobeného emaily dochází působením světla ke ztrátě a změnám barevnosti. Platí to především o předmětech vystavených v expozicích. Podobně je nutno zacházet s předměty z porcelánu, s textiliemi, s malbami, rukopisy, starými tisky a grafikami. Cínové předměty jsou pak velmi citlivé na teplotu pod 13,2 °C, kdy již může dojít k samovolnému fyzikálnímu procesu, při němž se kovový cín mění na prášek. Tento proces se pak přenáší z jednoho předmětu na druhý. Proti této rekrystalizaci jsou odolné cínové předměty, u nichž je do slitiny přidán antimon, stříbro či olo-

vo. V naprosté většině však u sbírek nebyly provedeny analýzy a složení kovu tak neznáme.

Nelze zapomenout na jeden druh sbírkových předmětů v muzeích zastoupený, který podléhá zvláštním právním předpisům, což jsou **archiválie**. Zákon o sbírkách č. 122/2000 Sb. uvádí v § 15, odst. 2: „*pokud jsou součástí sbírek archiválie, zůstává způsob jejich evidence, ochrany a nakládání s nimi podle zvláštního právního předpisu tímto zákonem nedotčen*“. Archivní zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, jak vyplývá z pozdějších změn, byl novelizován zákonem č. 190/2009 Sb. ze dne 28. května 2009 s účinností od 1. července 2009 s výjimkou některých ustanovení, která nabývají účinnosti 1. ledna 2010. Tj. muzea, která mají archiválie ve svých sbírkách, jsou povinna se při jejich správě a evidenci řídit archivním zákonem. V zákoně je však řada nejasností, které muzejní pracovníky mohou vystavit sankcím jak ze strany kontrolních orgánů ministerstva kultury, tak archivní správy. Ponechme stranou otázky spisové služby a nakládání s dokumenty vzniklými z činnosti organizace. To je nutno řešit vnitřním předpisem organizace, který by každé muzeum, pokud je právnickou osobou zřízenou nebo založenou územními samosprávnými celky, mělo zpracovat. Podle § 2, odst. e) je „*archiválií takový dokument, který byl vzhledem k době vzniku, původu, vnějším znakům a trvalé hodnotě dané politickým, hospodářským, právním, historickým, kulturním, vědeckým nebo informačním významem vybrán ve veřejném zájmu k trvalému uchování a byl vzat do evidence archiválií; archiváliemi jsou pečeti, razítka a jiné hmotné předměty související s archivním fondem či s archivní sbírkou, které byly vzhledem k době vzniku, obsahu, původu, vnějším znakům a trvalé hodnotě politickým, hospodářským, právním, historickým, kulturním, vědeckým nebo informačním významem vybrány a vzaty do evidence*“. To, co může být archiválií, je velmi široký pojem a mnohdy by to mohly být rozsáhlé části sbírek některých muzeí. Důležité je, že musí být vybrány a vzaty do evidence archiválií příslušným archivem podle své působnosti (§ 3, odst. 3 zákona). To se dosud nezdá být takovým problémem. V § 5 uvedeného zákona je však výčet toho, co se příslušným archivem za archiválii vybírá: dokumenty vzniklé do roku 1850; dokumenty z oborů průmyslové a zemědělské výroby, úvěrové soustavy a pojišťovnictví, finančního a důlního podnikání včetně patentů na významné vynálezy vzniklé do roku 1900; fotografické záznamy vzniklé do roku 1900; zvukové záznamy vzniklé do roku 1930; filmové záznamy vzniklé do roku 1930. Z dalšího pak vyplývá, že výběr opět provádí příslušný archiv. Pokud se podíváme na to, co může být vybráno do archivní evidence a vyjmuto z evidence podle zákona

č. 122/2000 Sb., významnou skupinu budou tvořit především fotografie vzniklé do roku 1900. Vybrané archiválie se evidují na evidenčních listech NAD (Národní archivní dědictví). Vzhledem k tomu, že v posledních letech, od roku 2004 do roku 2009, vyšlo 8 novel archivního zákona a řada dalších prováděcích vyhlášek a metodických pokynů, by bylo neodpovědné podávat jakýkoliv návod na zacházení s archivním materiálem. V současné době je připravován další metodický návod k vedení evidence NAD v kulturně vědeckých institucích. Jediné, co lze doporučit, je pokusit se navázat jednání s územně příslušným archivem a projednat s ním další postup. Pracovníci těchto archivů jsou pro výběr archiválií z organizací školení a měli by poradit. Druhá varianta je počkat na výzvu ze strany územně příslušných archivů k projednání této tematiky. V každém případě by měla být s archivem uzavřena dohoda v jakém časovém harmonogramu bude případná evidence v NAD realizována. Současná podoba zákona nevyžaduje předání archiválií z kulturně vědeckých institucí (včetně muzeí) fyzicky do archivů, pouze jejich archivní evidenci. Pokud jsou archiválie obsaženy ve sbírce zapsané v CES, je nutno je do CES označit jako archiválie (viz § 6 odst. 2 zákona č. 122/2000 Sb.).

DOPORUČENÁ LITERATURA

- BRODSKÝ, P. *Katalog iluminovaných rukopisů knihovny Národního muzea v Praze*. Praha, 2000.
- CACH, F. *Nejstarší české mince I–IV*. Praha, 1970–1982.
- ČÁREK, J., O pečetech českých knížat a králů z rodu Přemyslova. In *Sborník příspěvků k dějinám hl. města Prahy*. Sv. 8. Praha, 1938, s. 1–56.
- EMLER, J. *Rukověť chronologie křesťanské, zvláště české*. Praha, 1876.
- FRIDRICH, G. *Rukověť křesťanské chronologie*. Praha, 1934.
- HLAVÁČEK, I. *Úvod do latinské kodikologie*. Praha, 1978.
- HLAVÁČEK, I. – KAŠPAR, J. – NOVÝ, R. *Vademecum pomocných věd historických*. Praha, 1988.
- HOFMAN, G. *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*. Plzeň, 1984.
- HUBINGER, V. *Studie z obecné etnografie*. Sv. 1. Praha, 1990.
- KOLÁŘ, M. – SEDLÁČEK, A. *Českomoravská heraldika 1–2*. Praha, 1902–1905.
- KRÁL, V. *Heraldika*. Praha, 1900.
- KREJČÍK, A. L. *Rejstřík jmenný a věcný k dílu Augusta Sedláčka Paměti a doklady o staročeských mírách a váhách*. Praha, 1933.
- KRUPKOVÁ, J. *Tradice a etnografie : k úloze tradice ve vývoji kultury*. Praha, 1991.

- NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E. *Krátký přehled českého mincovnictví a tabulky cen a mezd*. Opava, 1964.
- NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E. (ed.). *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Sv. I. Praha, 1955.
- ROBEK, A. *Nástin dějin české a slovenské etnografie*. Praha, 1964.
- SEDLÁČEK, A. *Paměti a doklady o staročeských mírách a váhách*. Praha, 1923.
- SEDLÁČEK, A. *Hrady a tvrze království českého*. Sv. 1–15. Praha, 1882–1927.
- SCHWARZENBERG, K. *Heraldika*. Praha, 2007.
- SKALSKÝ, G. *Stručný přehled českého mincovnictví*. Praha, 1937.
- STRÁNSKÝ, Z. Z. *Archeologie a muzeologie*. Brno, 2005.
- VOJTÍŠEK, V. *O pečetech a erbech měst pražských a jiných českých*. Praha, 1928.
- VOJTÍŠEK, V. O potřebě soupisu a fotografování nápisů. In *Zprávy památkové péče*, č. 4, 1940, s. 20–23 a 34–40.